

DICȚIONARUL ÎNȚELEPCIUNII

Cugetări antice și moderne

Ediția a doua, augmentată și corijată

Ediție întregită după manuscris
și prefață de
I. OPRIȘAN



Editura SAECULUM I.O.

București, 2019

ABILITATEA

1. **Abilitatea este ocazia apropiată a înșelătoriei: de la una la alta, pasul e alunecos; minciuna constituie singura deosebire dintre ele; dacă-i adăugată la abilitate, avem înșelătoria.**
La finesse est l'occasion prochaine de la fourberie: de l'une à l'autre, le pas est glissant; le mensonge seul en fait la différence; si on l'ajoute à la finesse, c'est la fourberie.
(La Bruyère, *Car.*, *De la cour*, 84)
2. **Distanța dintre omul onest și omul abil se micșorează pe zi ce trece și este pe cale de a dispărea.**
La distance qu'il y a de l'honnête homme à l'habile homme s'affaiblit d'un jour à l'autre et est sur le point de disparaître.
(*Ib.*, *Des jugements*, 55).
3. **Cei răi sunt totdeauna surprinși de a găsi abilitate la cei buni.**
Les méchants sont toujours surpris de trouver de l'habileté dans les bons.
(Vauvenargues, *Réfl.*, 103)

ABSTRAȚIUNE

4. **Cu cât spiritul se urcă spre abstracțiune, cu atât abstracțiunea se retrage dinaintea spiritului.**
Plus l'esprit monte vers l'abstraction, plus l'abstraction recule devant l'esprit.
(M. Croiset, *Hist. de la litt. grc.*, V, 825)

ABSURDUL

5. **Apa mării nu se poate bea, cel învățat e sărac, minte multă are (abia) cel bătrân: fără minte e creatorul!**
jaladhijalam apeyaṃ paṇḍite nirdhanatvam vayasi ghanaviveko nirviveko vidhātā/
(*Aṣṭaratna*, 6; Böhrtlingk, *Ind. Spr.*, 2 971)
6. **Absurdul umple lumea.**
Das Absurde erfüllt eigentlich die Welt.
(Goethe, *Dicht.*, 15)
7. **Nu se întâmplă vreo absurditate, pe care mintea sau întâmplarea să n-o (poată) îndrepta; nici ceva logic, pe care nepriceperea și întâmplarea să nu-l facă să dea greș.**
Es geschieht nichts Unvernünftiges, das nicht Verstand oder Zufall wieder in die Richte brächten; nichts Vernünftiges, das Unverstand und Zufall nicht missleiten könnten.
(*Id.*, *Max.*, 540)

ABUZUL

8. **Înainte de a ataca un abuz, trebuie văzut dacă i se pot ruina temeliiile.**
 Avant d'attaquer un abus, il faut voir si on peut ruiner ses fondements.
 (Vauvenargues, *Réfl.*, 25)

ACHITAREA

9. **Cel care achită pe vinovat și osândește pe cel drept este murdar și odios înaintea lui Dumnezeu.**
 Ὅς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον, ἄδικον δὲ τὸν δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ θεῶ.
 Qui iustificat impium, et qui condemnat iustum, abominabilis est uterque apud Deum.
 (Septuaginta, *Prov.*, 17, 15)
10. **Dacă trebuie de greșit ceva, e mai just să achiți pe nedrept decât să distrugi pe nedrept.**
 Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι.
 (Antiphon, *Her. p.140*, apud Stobaeus, *Flor.*, 46, 19)

ACORDUL

11. **În orice chestiune acordul tuturor națiunilor trebuie privit ca o lege a naturii.**
 Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est.
 (Cicero, *Tusc.*, 1, 30)
12. **Ce nu pot realiza doi oameni care sunt de acord?**
 aikacitye dvayor eva kim asādhyam bhavet/
 (Somadeva, *Kathā.*, 5, 12)

ACTIVITATEA

13. **Nu te amesteca în prea multe treburi.**
 Μὴ περὶ πολλὰ ἔστωσαν αἱ πράξεις σου.
 Ne in multis sint actus tui.
 (Septuaginta, *Sir.*, 11, 10)
14. **Mai presus de neștiutori sunt cei care citesc; mai presus de cei care citesc sunt cei care rețin; mai presus de cei care rețin sunt cei care înțeleg; mai presus de cei care înțeleg sunt cei activi.**
 ajñebhyo granthināḥ śreṣṭhā granthibhyo dhāriṇo varāḥ/
 dhāribhyo jñānināḥ śreṣṭhā jñānibhyo vyavasāyināḥ//
 (Manusmṛti, 12, 103; Böhtlingk, *Ind. Spr.*, 3 397)
15. **A fi foarte activ și a vorbi foarte puțin despre sine.**
 Plurimum facere, minumum ipse de se loqui.
 (Sallustius, *Iug.*, 6, 1)

16. **Cel care vrea să trăiască liniștit, să nu se apuce de multe treburi, nici ca particular, nici ca om politic.**
 Δεῖ τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα μὴ πολλὰ προήσσειν μήτε ἰδίῃ μήτε ξυνῇ.
 (Plutarchus, *De tranquillitate animi*, 2)
17. **Este firesc ca în activitatea noastră să ne luăm după ceea ce ne place mai mult.**
 Quod amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est.
 (Augustinus, *Epist.*, 49)
18. **Activitatea omului ușor poate slăbi; repede îi place liniștea absolută.**
 Des Menschen Tätigkeit kann allzuleicht erschlaffen,
 Er liebt sich bald die unbedingte Ruh.
 (Goethe, *Faust*, 340 sq.)
19. **Încă mai e ziuă; de aceea omul să fie activ. Se apropie noaptea, când nimeni nu poate lucra.**
 Noch ist es Tag, da rühre sich der Mann,
 Die Nacht tritt ein, wo niemand wirken kann.
 (Goethe, *Div.*, *Buch der Sprüche*)
20. **Nu e nimic mai îngrozitor de privit decât o activitate nelimitată, (dar) fără bază.**
 Es ist nichts furchtbarer anzuschauen als grenzenlose Tätigkeit ohne Fundament.
 (*Id.*, *Max.*, 898)

ACUMULAREA

21. **Cu picăturile de apă care cad una câte una, puțin câte puțin, se (poate) umplea un vas. Această-i legea oricărei acumulări de bani, de cunoștințe și de merit religios.**
 jalabindumipatena kramaśaḥ pūryate ghaṭaḥ/
 sa hetuḥ sarvavidyānām dharmasya ca dhanasya ca//
 (*Hitopadeśa*, 2, 10)

ACUZAREA

22. **Înainte de a acuza pe aproapele tău, cercetează mai întâi propriile tale cusururi.**
 Ὅταν τι μέλλῃς τὸν πέλας κακηγορεῖν, αὐτὸς τὰ σαυτοῦ πρώτον ἐπισκέπτου κακά.
 (Menander, *Comp.*, p. 365)
23. **Trebuie să avem urechea neîncrezătoare față de învinuiri.**
 Difficilem habere oportet aurem ad crimina.
 (Publ. Syrus)
24. **Nu te grăbi să acuzi sau să lauzi pe nimeni.**
 Neminem nec accusaveris nec laudaveris cito.
 (*Ib.*, 1 058)

ADAPTAREA

25. **Un bun cărmaci trebuie să se acomodeze după cum se schimbă vântul, iar omul înțelept după cum se schimbă norocul.**

Κυβερνήτου μὲν ἔργον ἀγαθοῦ πρὸς τὰς τῶν πνευμάτων μεταβολὰς ἀρμόσασθαι, ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ πρὸς τὰς τῆς τύχης.
(Aristonymus, apud Stobaeus, *Flor.*, 3, 40)

26. **Încerc să adaptez situația la mine, iar nu pe mine la situație.**

Et mihi res, non me rebus subiungere conor.
(Horatius, *Epist.*, 1, 1, 19)

ADEMENIREA

27. **De ce închizi pe jumătate ochii, în joacă, și ne arunci priviri încete? Încetează, încetează; zadarnică ți-i osteneala. Acum suntem alții. Tinerețea s-a dus. Năzuința noastră e pădurea. Rătăcirea a dispărut. Noi privim rețeaua magică a lumii ca pe un lucru de nimic.**

bāle līlāmukūlītam amī mantharā dṛṣṭipātāḥ
kiṃ kṣīpyante virama virama vyartha eṣaḥ śramas te sampraty/
anye vayam uparataṃ bālyam āsthā vanānte kaṣiṇo mohas
tṛṇam iva jagajjālam ālokāyamaḥ //
(Bhartṛhari, *Vair.*, 64)

ADEVĂRUL

28. **Adevărul biruie, nu minciuna. Adevărul deschide drumul care duce la zei.**

satyam eva jayate nā 'nṛtaṃ satyena panthā vitato devayānaḥ/
(*Muṇḍaka-Upaniṣad*, 3, 1, 6)

29. **Din cauza slăbiciunii lor (a simțurilor), nu suntem în stare să deosebim adevărul.**

Υπ' ἀφαιρότητος αὐτῶν οὐ δυνατοί ἐσμεν κρίνειν τὰληθές.
(Anaxagoras, apud Diels, *Fragm.* 21)

30. **Prieteni, eu știu că vorbele pe care le voi spune sunt adevărate. Cu multă trudă se găsește adevărul și cu greu pătrunde în suflet crezarea.**

Ὡ φίλοι, οἶδα μὲν οὐνεκ' ἀληθείῃ πάρα μύθοις, οὓς ἐγὼ ἐξερέω· μάλα δ' ἀργαλέῃ γε τέτυκται ἀνδράσι καὶ δύσζηλος ἐπὶ φρένα πίστιος ὁρμή.
(Empedocles, apud Diels, *Fragm.* 114)

31. **Drumul adevărului e anevoios; căci Ares iubește minciuna.**

Τῆς δ' ἀληθείας ὁδὸς
φαύλη τίς ἐστι· ψεύδουσιν δ' Ἀρης φίλος.
Ares: zeul războiului.
(Euripides, *Bellerophon*, apud Stobaeus, *Flor.*, 54, 19)

32. **Toate le adeverește timpul în decursul său.**

Χρόνος διέρπων πάντ' ἀληθεύειν φιλεῖ.
(*Id.*, *Hippolytus*, apud Stobaeus, *Ecl.*, 1, 9, 25)

33. **Dacă este cu puțință să se mintă în mod convingător, trebuie să admitem și contrariul, că multe lucruri de necrezut li se întâmplă într-adevăr muritorilor.**
 Ἀλλ' εἴ περ ἔστιν ἐν βροτοῖς ψευδηγορεῖν
 πιθανά, νομίζειν χρή σε καὶ τούναντίον,
 ἄπιστ' ἀληθῆ πολλὰ συμβαίνειν βροτοῖς.
 (*Id., Thyestes*, apud Aristoteles, *Rhet.*, 2, 23)
34. **Noi nu știm nimic în realitate; căci, adevărul e în abis.**
 Ἐτεῆι δὲ οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῶι γὰρ ἡ ἀλήθεια.
 (Democritus, apud Diels, *Fragm.*, 117)
 [În ms., sub același număr, autorul a dat și maxima lui Schiller:
Numai abundența duce la claritate.
Iar adevărul stă în abis.
 Nur die Fülle führt zur Klarheit.
 Und im Abgrund wohnt die Wahrheit.
 Cf. și 109.
 (Schiller, *Sprüche des Confucius*, 2, 15 sq.)]
35. **Trebuie spus adevărul (numai), acolo unde-i mai bine (așa).**
 Αληθομυθεῖν χρεών, ὁ πολὺ λώιον.
 (Democritus, ap. Stob., *Flor.*, 12, 13)
36. **Cei mai mulți nu-și dau osteneală să cerceteze adevărul și se îndreaptă mai degrabă spre ceea ce le stă la îndemână.**
 Ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ τὰ ἐτοῖμα
 μᾶλλον τρέπονται.
 (Thucydides, 1, 20, 3)
37. **Dacă voi spune adevărul, nu-ți voi face bucurie; iar, dacă îți voi face bucurie, nu voi spune adevărul.**
 Εἰ μὲν φράσω τ' ἀληθές, οὐχί σ' εὐφρανῶ· εἰ δ' εὐφρανῶ τί σ', οὐχὶ
 τ' ἀληθές φράσω.
 (Agathon, apud Athenagoras, 5, p. 211 E)
38. **Frumos lucru e adevărul și durabil; însă, nu e acceptat ușor.**
 Καλὸν μὲν ἡ ἀλήθεια, καὶ μόνιμον· ἔοικε μὲν οὐ ῥάδιον εἶναι πείθειν.
 (Plato, apud Diogenes Laertius, 3, 26)
39. **Deci, când prinde sufletul adevărul? întrebă el; căci este evident că atunci când se apucă să cerceteze ceva împreună cu corpul, e înșelat de acesta.**
 Πότε οὖν, ἢ δ' ὅς, ἡ ψυχὴ τῆς ἀληθείας ἅπτεται; ὅταν μὲν γὰρ μετὰ τοῦ
 σώματος ἐπιχειρῇ τι σκοπεῖν, δῆλον ὅτι τότε ἐξαπατᾶται ὑπ' αὐτοῦ.
 (Plato, *Phaedon*, 65 B)
40. **Cât timp vom avea corpul împreună cu judecata în cercetările noastre și (cât timp) sufletul nostru va fi amestecat cu o astfel de pacoste, nu vom dobândi niciodată îndeajuns ceea ce dorim; și aceasta, spunem noi, este adevărul.**

Ἐως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν καὶ συμπεφυρμένη ἡ ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετὰ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μὴ ποτε κτησώμεθα ἱκανῶς οὐ ἐπιθυμοῦμεν· φαμέν δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές.

(*Ib.*, 66 B)

41. **Dacă vrem să cunoaștem vreodată ceva în mod limpede, trebuie să ne depărtăm de corp și să privim, numai cu sufletul, lucrurile în sine.**

Εἰ μέλλομέν ποτε καθαρῶς τι εἶσεσθαι, ἀπαλλακτέον αὐτοῦ (τοῦ σώματος) καὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεατέον αὐτὰ τὰ πράγματα.

(*Ib.*, *Phaed.*, 66 D)

42. **Voi însă... puțin păsându-vă de Socrate, ci mult mai mult de adevăr, dacă vi se va părea că spun adevărul, să fiți de acord.**

Ἵμεῖς μέντοι... σμικρὸν φροντίσαντες Σωκράτους, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον, ἂν μὲν τι ὑμῖν δοκῶ ἀληθὲς λέγειν, συνομολογήσατε.

(*Ib.*, 91 C)

43. **Nu trebuie să se respecte omul mai mult decât adevărul.**

Ἀλλ' οὐ γὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνὴρ.

(*Plato*, *Res publ.*, 10, 3)

44. **Mult întuneric este, după cât se pare..., înaintea adevărului.**

Πολύ τι σκότος, ὥς ἔοικεν, ἐστὶν... πρὸ τῆς ἀληθείας.

(*Demosthenes*, *Cor.*, 159)

45. **Deși amândoi (îmi) sunt prieteni, se cuvine să se prefere adevărul.**

Ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιιν φίλοιιν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

(*Aristoteles*, *Nic.*, 1, 4)

46. **Timpul scoate adevărul la lumină.**

Ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος.

Cf.: Toate le descoperă timpul și le scoate la lumină. (*Sophocles*, la *Stobaeus*.

Πάντ' ἐκκαλύπτων ὁ χρόνος εἰς τὸ φῶς ἄγει. *Ecl.* 1, 9, 1).

(*Menander*, *Mon.*, 11)

47. **Limba, care greșește, spune adevărul.**

Ἡ γλῶσσ' ἀμαρτάνουσα τὰληθῇ λέγει.

(*Id.*, *ib.*, 228, apud *Stobaeus*, *Flor.*, 11, 4)

48. **Uneori, adevărul iese la lumină și fără a fi căutat.**

Ἔρχεται τὰληθὲς εἰς φῶς ἐνίστ' οὐ ζητούμενον.

(*Menander*, *Verb.*, apud *Stobaeus*, *Fior.*, 11, 10)

49. **Când cineva vede și așteaptă numai ceea ce vrea, judecata lui, cu privire la adevăr, va fi neîntemeiată.**

Ὁ βούλεται γὰρ μόνον ὁρῶν καὶ προσδοκῶν ἀλόγιστος ἔσται τῆς ἀληθείας κριτής.

(*Id.*, *Clup.*, apud *Stobaeus*, *Flor.*, 23, 4)